

IRONIA POLITIIKASSA

Ironia taipuu moniin eri käyttötarkoituksiin. Miten ja minkälaista ironiaa politiikassa käytetään? Onko politiikassa liikaa tai liian vähän ironiaa? kysyy Johanna Vuorelma artikkelissaan.

Suomen pitää olla turvallinen tila”, julistettiin viime presidentinvaalien mainoksissa ympäri Suomen. Vaalislogan kuului eduskunnan puhemies **Jussi Halla-aholle**, joka pyrki tasavallan presidentiksi perussuomalaisten ehdokkaana. On luontevaa, että maan ulko- ja turvallisuuspolitiikan johtajaksi pyrkivä ehdokas puhuu vaalien alla turvallisuudesta. Halla-ahon kampanjaslogan ei ollut kuitenkaan perinteistä turvallisuuspoliittista retoriikkaa. Se oli pikemminkin ironista puhetta turvallisuudesta.

Turvallisen tilan käsite on vakiintunut tarkoittamaan tilaa, jossa pyritään aktiivisesti rakentamaan syrjinnästä ja häirinnästä vapaa ilmapiiri. Halla-ahon vaalijulisteessa ei peräänkuulutettu Suomea, jossa yhdenvertaisuuteen, rasismiin vastaisuuteen ja

seksuaalisen häirinnän kitkemiseen kiinnitettäisiin nykyistä enemmän huomiota. Perussuomalaiset on päinvastoin profiloitunut puolueena, joka karnevalisoi ja koettaa asettaa naurunalaiseksi pyrkimyksiä edistää vähemmistöjen oikeuksia ja syrjinnän vastaisia käytäntöjä.

Halla-ahon vaalijulistetta voikin lukea ironisena kielenä, jossa puhutellaan eri yleisöjä. Yksi yleisö ymmärtää ironisen viittauksen, jossa perussuomalaisten irvailema turvallisen tilan käsite kaapataan omaan poliittiseen retoriikkaan. Siinä turvallinen tila ei viittaa yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä korostavaan toimintaan vaan perussuomalaiseen tulkintaan turvallisuudesta. Toinen yleisö lukee vaalijulisteen tunnistamatta sen ironiaa ja tulkitsee sen presidentillisenä kannanottona turvallisuuspolitiikkaan.

Poliitikko ottaa aina riskin käyttäessään ironiaa poliittisessa retoriikassaan.

IRONIA ALTAVASTAAJAN ASEENA JA VALLANKÄYTTÄJÄN RETORISENA KEINONA

Tutkin tiedekirjassani *Irony in International Politics* (Edinburgh University Press 2024) poliittisten vallankäyttäjien käyttämää ironiaa. Keskityn kirjassa erityisesti siihen, miten liberaalia demokratiaa ja sen idealistista lupautta ”historian lopusta” ironisoidaan. Kun poliittinen valta ottaa ironian osaksi julkista kielenkäyttöään, se vaatii kansalaisilta erityistä valppautta.

Ironia tarjoaa poliitikoille tehokkaan retoriikkakeinon, koska ironian avulla poliitikko voi hallita puheidensa tulkinta-avaruutta ja tuottaa yhteisöllisyyden tuntua heissä, jotka ymmärtävät ironiset merkitykset. Sosiaalinen media on tarjonnut ironialle erityisen hedelmällisen alustan, koska taidokkaasti rakennetut ironiset merkitykset saavat huomiota, herättävät tunteita ja leviävät hetkessä sosiaalisen median areenalta toiselle. **S1**

Samaan aikaan ironiset merkitykset ovat myös hankalia verkkoympäristössä, koska ne ymmärretään usein väärin. Siksi ironian tulkintaohjeiksi lisätään hymiöitä, aiheutunnis-

teita ja visuaalista kerrontaa. Poliitikolle väärin ymmärretty ironia voi olla kohtalokasta, koska demokratiassa poliitikon pitää tulla valituksi uudelleen luottamustehtävänsä. Jos poliitikko esittää **Sokrateen** tavoin ironisen tietämätöntä, kansalaiset voivat tulkita puheen todelliseksi tietämättömyydeksi. Siksi poliitikko ottaa aina riskin käyttäessään ironiaa poliittisessa retoriikassaan.

Ironia mielletään usein poliittisten johtajien retorisen keinon sijaan altavastajaan aseeksi, jolla voi paljastaa vallanpitäjien teko-pyyhyden. Se voi olla yksi ainoista tarjolla olevista vastarinnan muodoista itsevaltaisesti johdetuissa maissa, joissa poliittisen vallan julkinen kritiikki on vaarallista. Esimerkiksi Neuvostoliitossa hallintoa kritisoitiin toistamalla ironisesti hallinnon omaa retoriikkaa. Kun puhuja lausuu riittävän monta kertaa politbyroon mahtipontisia listauksia maan ennennäkemättömistä saavutuksista, kuuli- ja ymmärtää sen tarkoittavan päinvastaista – varsinkin, kun eletty elämä on todellisuudessa jyrkässä ristiriidassa poliittisen retorikan välittämän ihannekuvan kanssa.

KUVANLÄHDE: MATEO JURIC / ISTOCKPHOTO

IRONIAN MÄÄRITTELYSTÄ

Ironiaa on tutkittu vuosisatojen ajan eri tieteenaloilla filosofiasta retoriikan tutkimukseen, politiikan tutkimukseen ja psykologiaan. Ironia kiehtoo, koska se pakenee vakiintuneita määritelmiä. Poliitiikan tutkimuksessa ironian tutkimus voi kohdistua esimerkiksi siihen, miten eri tahot poliitikoista kansalaisiin käyttävät ironiaa retoriikassaan.

Ironiaa voi tutkia myös tieteellisen teorian sisäänrakennettuna ominaisuutena. Kansainvälisten suhteiden tieteenalan klassinen turvallisuusdilemma pitää sisällä ironisen jännitteen: valtioiden pyrkimys vahvistaa turvallisuuttaan voi itse asiassa heikentää niiden

turvallisuutta ja päinvastoin lisätä konflikteja. Myös filosofi **Thomas Hobbesin** vapauskäsitystä voi tarkastella ironisena paradoksina: kansalaiset saavuttavat vapauden vain luopumalla siitä.

Ironiaa määritellään lukuisilla eri tavoilla. Retorisesti orientoituneessa tutkimuksessa tunnistetaan useita ironian tyyppejä, jotka erittelevät eri tapoja käyttää ironiaa. Tutuin näistä on sanallinen ironia, jossa puhuja sanoo jotain muuta kuin tarkoittaa. Tilanteellinen ironia alleviivaa odotusten ja lopputuloksen välistä ristiriitaa, kun taas draamallinen ironia tarjoaa fiktion yleisölle enemmän tie-

Ironia ei ole itsessään hyvää tai huonoa politiikan kannalta.

toa tilanteesta kuin fiktion henkilöihahmoille. Ironian eri tyyppien typologiat tarjoavat hyödyllisiä tulkinta-avaimia niin fiktion kuin faktan luentaan.

Filosofisesti orientoitunut ironiatutkimus on puolestaan enemmän kiinnostunut siitä, miten ymmärrämme yhteiskuntaa ja ihmisyttä ironian avulla. Tästä lähestymistavasta käsin ironia ei ole pelkästään retorinen keino vaan kertoo meille jotain syvempää ympäröivästä maailmasta, identiteeteistä ja vallasta. Ammannan kirjassani filosofisen ironiatutkimuksen perinteestä ja tunnistan kansainvälisessä politiikassa neljä ironian muotoa kylmän sodan jälkeisellä aikakaudella.

IRONIAN NELJÄ MUOTOA

Ensimmäinen erittelemistäni ironian muodoista on oikeudenmukaisuutta tavoitteleva ironia, jonka pyrkimyksenä on kiinnittää huomio liberaalien demokratioiden ihanteellisen omakuvan ja politiikan väliin ristiriitaan. Tällaista ironiaa käyttävät liberaalien poliitikkojen lisäksi esimerkiksi

ihmisoikeusaktivistit, jotka tekevät näkyväksi oman liberaaliksi identifioituvan yhteisönsä kyvyttömyyden nähdä osallisuuttaan etäällä olevien ihmisten kärsimykseen. Oikeudenmukaisuutta tavoittelevassa ironiassa korostuu hierarkioiden haastaminen ja globaalin oikeudenmukaisuuden edistäminen.

Toinen käsittelemäni ironian muoto on hegemoniaa tavoitteleva ironia. Se ironisoi liberaalien demokratioiden väitettyä heikkoutta, joka estää niitä tavoittelemasta hallitsevaa asemaa kylmän sodan jälkeisellä aikakaudella. Tämä on konservatiivinen ironian muoto, jolla pyritään osoittamaan ihmisoikeuslähtöisen ja yhteisiä sääntöjä noudattavan politiikan heikkous, jonka väitetään jättävän liberaalit demokratiat vahvempien jalkoihin. Hegemoniaa tavoittelevassa ironiassa ongelma ei ole liberaalin demokratian ihanteiden toteutumatta jääminen vaan niiden toteutuminen, koska ne väitetysti tekevät valtiosta heikon.

Kolmas ironian muoto on tunnustusta tavoitteleva ironia, joka on altavastaajan reaktio liberaalien demokratioiden väitettyyn kaksi-

naismoraaliin. Esimerkiksi Turkin ja Unkarin poliittinen johto on käyttänyt tunnustusta tavoittelevaa ironiaa alleviivatessaan Euroopan tekopyhyyttä: Eurooppa kuvittelee olevansa moraalinen suurvalta, mutta toimii kuin koloniaalinen valta ja verhoaa itsekkäät intressinsä puheeseen yleisestä hyvästä.

Viimeinen analysoimani ironian muoto on hajaannusta tavoitteleva ironia, joka pyrkii osoittamaan, että koko ajatus liberaalin demokratian ihanteista on valheellinen. Se tuottaa kyynistä kuvaa kansainvälisestä politiikasta ja suhtautuu ihanteeseen sääntöpohjaisesta kansainvälisestä järjestelmästä nihilistisesti. Venäjän itsevaltainen hallinto on jo pitkään käyttänyt hajaannusta tavoittelevaa ironiaa ja imitoinut liberaalin demokratian sanastoa karnevalisoidakseen liberaalien demokratioiden edistämisiä arvoja.

Nämä ironian muodot ovat valtaa käyttävien tapoja joko puolustaa tai haastaa liberaalin demokratian ihannetta, joka on määrittänyt kylmän sodan jälkeisen aikakauden poliittista elämää. Pettymys siihen, että kylmän sodan päättymisen jälkeinen euforia liberaalin demokratian voitosta ei johtanutkaan liberaalin demokratian voittokulkuun ja sen ihanteiden juurtumiseen, on ollut hedelmällistä maaperää ironialle. Mitä korkeammat ihanteet, sitä alttiimpia ne ovat ironian sivalluksille.

Ironia on eräänlainen diskursiivinen parasiitti, koska se hyödyntää jo sanottua tai teh-

tyä. Täytyy olla jotain, mitä ironisoida. Siksi ironian kärki osoittaa menneeseen, vaikka se ottaisi kantaa nykyiseen tai tulevaan.

IRONIAA POLITIIKAN ERI LAIDOILLA

Ironia ei ole vain yhden ideologisen suuntauksen käyttämä diskursiivinen strategia, vaan sitä hyödynnetään politiikan eri laidoilla. Ironiaa voidaan käyttää kyynisyyden ja relativismin ruokkimiseen, mutta myös toiveikkuuden ja muutosvoimaan herättämiseen. Siksi ironia ei ole itsessään hyvää tai huonoa politiikan kannalta. Se kytkeytyy ajankohtaisiin poliittisiin intohimoihin, jotka ovat ideologisten kiistojen lisäksi myös kamppailua kielestä. Ironia tarjoaa keinon haastaa yhteiskunnan vallitsevaa sanastoa, joka otetaan annettuna.

Ironian avulla voi tehdä säröjä jaettuun sanastoon osoittamalla, että käyttämiemme sanojen ja todellisuuden välillä on ironinen kuilu. Jos ironinen kuvaus onnistuu vakuuttamaan kuulijansa, aiemmin hallinneet sanat eivät enää tunnu uskottavilta kuvauksilta todellisuudesta. Ihmisoikeudet alkavatkin näyttää yhden ryhmän suosimiselta, demokratia harvainvallalta tai oikeutettu puolustautuminen hyökkäyspolitiikalta. Aiempi luottamus sanojen tarkkuuteen ja selitysvaimaan katoaa, mikä voi johtaa uuden sanaston luomiseen ja pyrkimykseen muuttaa todellisuus vastaamaan vallitsevaa sanastoa.

KUVAN LÄHDE: UNSPLASH

Tällainen murros on tyypillinen itsevaltaisen järjestelmän romahtaessa, jolloin poliittisesti määritelty ja väkivalloin ylläpidetty sanasto lakkaa olemasta. Sitä ei tarvitse enää haastaa ironisesti tai muilla keinoilla.

Todellisuuden ja kielen välinen kuilu voi syventyä myös demokraattisessa järjestelmässä, jossa ironia on yksi keino tuottaa uutta sanastoa vanhan tilalle. Eurooppalainen laitaioikeisto on jo pitkään pyrkinyt ironi-

sesti haastamaan vallitsevaa sanastoa ihmisoikeuksista, oikeusvaltiosta ja demokratiasta esittämällä ne todellisuudesta vieraantuneina käsitteinä. Osa kansalaisista omaksuukin uuden sanaston ja etäännytty käsitteiden vakiintuneista merkityksistä ja niihin liittyvistä normatiivisista oletuksista.

Kirjailija **Naomi Klein** kirjoittaa teoksessaan *Kaksoisolento* (2023) ihmisten luisumisesta eräänlaiseen peilimaailmaan, jossa ylei-

Aika ajoin nousee huoli, että ironia on joko katoamassa tai sitä on liikaa.

sille käsitteille annetaan eri merkitykset kuin vakiintuneessa kielenkäytössä. Ironia voi johdattaa ihmisiä kohti peilimaailmaa, jossa yhteisö jakaa käsitteiden ironisen tulkinnan.

Halla-ahon puheen turvallisesta tilasta voikin nähdä osana peilimaailman logiikkaa, jossa turvallisen tilan käsitteen ironinen käyttö toimii poliittista yhteisöä yhdistävänä liimana. Silloin käsitteen varsinainen merkitys kyllä ymmärretään, mutta siihen suhtaudutaan ironisesti.

POLIITTISTEN YHTEISÖJEN RAKENTAMINEN

Peilimaailman jakamat ironiset tulkinnat ovat yksi osoitus siitä, miten ironian avulla luodaan poliittisia yhteisöjä. Ironia on eron- teon väline, jolla voi rakentaa muureja eri ryhmien välille. Meidän yhteisömme ymmärtää, että sanottu on jotain muuta kuin tarkoitettu. Ironiaa ymmärtämättömille voidaan ilkkua ironian tarjoaman etäisyyden päästä: ”He ottivat sen tosissaan!”

Ironialla voidaan myös kiertää vastuu sanomisistaan. Jos poliitikon puhe provosoi ja nostattaa kohun, se voidaan myöhemmin kuitata ironiana: ”Ei sitä kuulunut ottaa tosissaan!”

Ironian tutkiminen eri aikakausina vaatii ymmärrystä ironian sosiaalisesta, poliittisesta ja kulttuurisesta kontekstista. Ironialla on eri näyttäjä, jotka määrittävät sen, miten sitä luetaan ja kenelle se on suunnattu.

Ironian häilyvä luonne poliittisessä retoriikassa tekeekin siitä riskialttiin tutkimuskohteen, koska ironian tulkinnasta voi tulla osa ironista esitystä. Tutkija tai toimittaja saatetaan valjastaa mukaan poliitikon ironiseen performanssiin, jossa journalistinen media ja yliopistot esitetään todellisuudesta irrallaan olevina instituutioina, jotka ovat edelleen sitoutuneita poliitikon ironisoimaan kieleen eivätkä väitetysti ymmärrä rivien väliin piilotettua ironiaa.

ONKO IRONIAA LIIKAA TAI LIIAN VÄHÄN?

Aika ajoin nousee huoli, että ironia on joko katoamassa tai sitä on liikaa. 1990-luvun alun Yhdysvalloissa nousi vastarinta kulttuurin ja yhteiskunnan läpätunkevalle ironialle, joka tuotti kyynisyyttä ja passiivisuutta. Ratkaisuksi tarjottiin uutta vilpittömyyttä, jossa otetaan tietoinen etäisyys ironiseen asenteeseen.

Hieman yli vuosikymmen myöhemmin huolta puolestaan herätti ironian väitetty katoaminen vuonna 2003 alkaneen Irakin sodan aiheuttaman ilmapiirin seurauksena. Ironian pelättiin kuolleen, koska yhteiskunnallisesta ilmapiiristä oli tullut militaristisen vakavaa. Myös **Donald Trumpin** valinta Yhdysvaltojen presidentiksi vuonna 2016 sai aikaan pelkoa, että ironia ei ole enää mahdollista.

Kysymys siitä, onko yhteiskunnassa liian vähän tai liian paljon ironiaa, olettaa meidän edelleen jakavan julkisen sfäärin ja osallistuvat samoihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Tosiasiassa olemme eriytyneet minijulkisuuksiin, joista osaa voi määrittää runsas ironia ja toisia taas ironian poissaolo. Nämä minijulkisuudet voivat olla sosiaalisen median alustoja, verkkokeskusteluja, keskustelutilaisuuksia tai muita sosiaalisia tihentymiä, joissa on omat kommunikaation tavat. Siksi on vaikeaa määrittellä, onko 2020-luvun ilmapiiri erityisen ironinen vai ei.

Aikakauden ironisuuden mittaamisesta tekee erityisen hankalan ironian vaikea määrittely. Jos liiallisen ironian aikakausi tarkoittaa sitä, että aikakautta määrittää runsas ironian käyttö, ironia pitää pystyä ensiksi tunnistamaan. Ironiaksi tulkittu ei välttämättä ole tarkoitettu ironiaksi eikä ironiaksi tarkoitettua aina ymmärretä puhujan haluamalla tavalla. Jos taas kyse on siitä, että aikakautta määrittää syvä ironinen kuilu todellisuuden

ja sitä kuvaavan kielen välillä, se saatetaan havaita vasta paljon myöhemmin.

Aikakaudesta voi tehdä ironisen myös se, että sitä määrittävät ironiset paradoksit, jotka vaikuttavat mahdottomilta ratkaista. Esimerkiksi ilmastokriisiä voi tarkastella ironisena paradoksina, jossa hyvinvointiamme lisäävä talouskasvu tarkoittaaakin elämän edellytystemme kuihtumista. On ironista, että korkeamman hyvinvoinnin tavoittelu johtaa lopulta ennennäkemättömään pahoinvointiin.

Viittaamme 2020-lukuun edelleen kylmän sodan jälkeisenä aikakautena, vaikka elämme todennäköisesti jo uutta aikakautta. Nykyisen aikakauden periodisointi on vaikeaa, koska aikaa määrittävät niin monet murrosvoimat: ilmasto- ja ympäristökriisi, asevarustelun kiihtyminen, vahvistuva suurvaltakilpailu ja teknologinen murros ovat kaikki valtavia muutostekijöitä. Ironia tarjoaa työkaluja ottaa kriittistä etäisyyttä käyttämämme sanastoon ja tarkastelemaan sitä suhteessa ympäröivään todellisuuteen, mikä auttaa nykyisen aikakauden nimeämisessä.

Kysymys siitä, miten ironiaa käytetään murrosvoimien jyllätessä, on keskeinen muutoksen suunnan kannalta. Ironian voi valjastaa edistämään yhteiskunnallista murrosta kohti kestävämpää ja oikeudenmukaisempaa maailmaa, mutta sitä voi käyttää myös ruokkimaan kyynistä ja passiivista suhtautumista yhteiskunnallisiin ongelmiin. Tästä syystä on

tärkeää kiinnittää huomiota siihen, kuinka meitä puhutellaan ironian avulla.

—
Johanna Vuorelma on yliopistotutkija Helsingin yliopiston Eurooppa-tutkimuksen keskuksessa, valtio-opin dosentti Turun yliopistossa ja Tieteessä tapahtuu -lehden toimitusneuvoston jäsen.